

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 2, Ağustos/August 2024]

Ahmet KARTAL

<https://orcid.org/0000-0001-8563-1589>

Prof. Dr. | Sorumlu Yazar

ahmetkartal38@gmail.com

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

<https://ror.org/01dzjez04>

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Saniye ERASLAN KALELİ

<https://orcid.org/0000-0002-0687-0707>

Araş. Gör. | saniyeeraslan.se@gmail.com

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

<https://ror.org/01dzjez04>

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Alî Şîr Nevâyî'nin Farsça Kasideleri-VI

Persian Qasidas of Alî Şîr Nevâyî-VI

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 30.06.2024

Kabul Tarihi | Date Accepted: 23.07.2024

Yayın Tarihi | Date Published: 30.08.2024

Atıf | Citation

Kartal, A. ve Eraslan Kaleli, S. (2024). Alî Şîr Nevâyî'nin Farsça Kasideleri-VI. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(2), 644-668. <https://doi.org/10.34083/akaded.1507831>

Kartal, A. & Eraslan Kaleli, S. (2024). Persian Qasidas of Alî Şîr Nevâyî-VI. *Journal of Academic Language and Literature*, 8(2), 644-668. <https://doi.org/10.34083/akaded.1507831>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study.
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir Article does not require an Ethics Committee Approval.
Katkı Oranı Beyanı Author Contributions	Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir Author's contribution rates to the study are equal.
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyrights & License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© Ahmet KARTAL, Saniye ERASLAN KALELİ | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Öz

Farsçanın edebî dil olduğu ve Türkçe eser vermenin küçümsendiği bir dönemde, eserlerini bilinçli olarak Türk diliyle kaleme almayı yeğleyen Alî Şîr Nevâyî, Türk edebiyatının en önemli şahsiyetlerinden biridir. Aynı zamanda Fars diline vakıf olup Farsça bir dîvân da tertip eden Nevâyî'nin *Farsça Dîvân*'ı; gazel, müseddes, terkîb-bend, rübâ'î, kıt'a, tarih, lugaz, muammâ, müfred, Molla Câmî için yazılan mersiye ile "Sitte-i Zarûriyye" isimli kasidelerden oluşmaktadır. Ayrıca Nevâyî'nin Türkiye'de bulunan Farsça dîvânının yazma nüshalarında yer almayan ve "Fusûl-i Erba'a" başlığını taşıyan dört kasidesi daha mevcuttur. "Fusûl-i Erba'a"; dört mevsimden söz eden "Seretân", "Hazân", "Bahâr" ve "Dey" başlıklı dört kasideden oluşmaktadır. Nevâyî'nin kasidelerinin Türkçe tercümelerini ihtiva edecek olan bu çalışmanın ilk dört tefrikasında, "Fusûl-i Erba'a" da yer alan kasidelere sırasıyla yer verilmiştir. Beşinci tefrikada "Sitte-i Zarûriyye" de yer alan "dîbâce" ile "Sitte-i Zarûriyye"nin ilk kasidesi olan "Rûhu'l-kuds" ele alınmıştır. Bu tefrikada ise "Sitte-i Zarûriyye"nin ikinci kasidesi olan "Aynu'l-hayât" ele alınarak Türkçeye tercüme edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, Nevâyî, Farsça Dîvân, kaside, Sitte-i Zarûriyye, Aynu'l-hayât.

Abstract

At a time when Persian was the literary language and producing works in Turkish was despised, Alî Şîr Nevâyî, who preferred to write his works in Turkish, is one of the most important figures of Turkish literature. The Persian Dîvân of Nevâyî, who was also fluent in the Persian language and compiled a Persian dîvân; it consists of ghazal, müseddes, terkîb-bend, rübâ'î, kıt'a, history, lugaz, muammâ, müfred, elegy written for Molla Câmî and odes called "Sitte-i Zarûriyye". In addition, there are four more odes titled "Fusûl-i Erba'a", which are not included in the manuscripts of Nevâyî's Persian divan in Turkey. "Fusûl-i Erba'a"; it consists of four odes titled "Seretan", "Hazân", "Bahâr" and "Dey", which talk about the four seasons. In the first four serials of this work, which will contain the Turkish translations of Nevâyî's odes, the odes in "Fusûl-i Erba'a" are included respectively. In the fifth serial, "dîbâce" in "Sitte-i Zarûriyye" and "Rûhu'l-kuds", the first ode of "Sitte-i Zarûriyye", are discussed. In this serialization, "Aynu'l-hayât", the second ode of "Sitte-i Zarûriyye", was handled and translated into Turkish.

Keywords: Classical Turkish literature, Nevâyî, Persian Dîvân, qasida, Sitte-i Zarûriyye, Aynu'l-hayât.

Giriş

Nevâî'nin Farsça Dîvân'ında, "Fusûl-i Erba'a" başlığını taşıyan ve dört mevsimden söz eden kasidelerinin dışında "cihât-ı sitte"¹ye uygun olarak kaleme alınan ve "Sitte-i Zarûriyye" olarak isimlendirilen altı kasidesi daha mevcuttur. Bu altı kasidenin öncesinde manzum-mensur karışık olarak oluşturulmuş Farsça bir "dîbâce" bulunmaktadır. Bu "dîbâce"de Nevâî; önce Allah'a ve Hz. Muhammed'e, akabinde dostu ve hamisi Sultan Hüseyin-i Baykara ile dostu ve mürşidi Abdurrahmân-ı Câmî'ye yaptığı çeşitli övgülerle söze başlamıştır. Abdurrahmân-ı Câmî'nin, kendisinden söz dizginlerinin yönünü hem nazım hem nesir vadisinde Farsçaya çevirmesini istediğini belirten Nevâî; başlangıçta bu isteği yerine getirmeye fırsat bulamadığını ancak Sultan Hüseyin-i Baykara'nın da kendisine aynı şeyi emretmesi üzerine 902/1496-97 yılında bazı Farsça kasideler karaladığını ve böylece Farsça Dîvân'ının oluştuğunu belirtmiştir. Ayrıca Farsça olarak her nerede yazılmış "karamaları" varsa onların kaydedildiğine ve "kırık hatırının" onları bir araya getirmek istediğine de dikkat çekmiştir.

"Fusûl-i Erba'a"nın "Seretân", "Hazân", "Bahâr" ve "Dey" başlıklı kasidelerinin tercümeleleri, bu çalışmanın ilk dört tefrikasında sırasıyla neşredilmiştir (bak. Kartal & Eraslan, 2022a; 2022b; 2023a; 2023b). "Sitte-i Zarûriyye"nin "dibâce"si ile tevhit içerikli ilk kasidesi "Rûhu'l-kuds"un Türkçe tercümesi beşinci tefrikada ele alınmıştır (bak. Kartal & Eraslan, 2023c). Bu altıncı tefrika ise "Sitte-i Zarûriyye"nin ikinci kasidesi olan "Aynü'l-hayât"ın Türkçe tercümesini ihtiva etmektedir.

1. Aynü'l-hayât Kasidesi

"Sitte-i Zarûriyye"nin ikinci kasidesi, Nevâî'nin deyiimiyle, "Hz. Peygamberin naati zülalinden katreler ile onun methi ser-çeşmesinden feyizler damlası taşıdığı" için Nevâî tarafından "Aynü'l-hayât" olarak adlandırılmıştır. Aruzun "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla kaleme alınan bu kaside, 106 beyitten oluşmaktadır (Nevâî 1395: 10-14; Rafiddinov vd. 2003: 189-204). Alî Şîr Nevâî'nin, "Aynü'l-hayât" kasidesinin 27, 45 ve 64. beyitlerinde matla beytini yenilediği dikkat çekmektedir. Dört matla beytinin bulunduğu bu kaside; "zâtü'l-metâli/zü'l-metâli kaside"ye örnek teşkil etmektedir. Yazılış tarihi belli olmayan kasidenin 105. beytinde şair "âb-ı bekâ" tamlamasıyla kasidesinin beyit sayısına tarih düşürmüştür.

Aynü'l-hayât kasidesine gökyüzünün gece vaktindeki görünümünün tasviriyle başlayan Nevâî, kasidenin ilk 22 beyiti boyunca takım yıldızları ile gezegen ve burçların edebî metinlere yansıyan hususiyetleri etrafında çeşitli benzetmeler yapmıştır. Öte yandan gece vaktinde ayrılık acısı çeken sadık âşıklar (23-32.beyitler), kendilerine uykuyu haram edip göğe bakarak ahlar edip feryatlar koparmaktadır. Bu demlerde aşksız ve vefasız kimseler, tüm her şeyden azade uykuya dalmışken sadece köpekler sabahlara dek uluyarak âşıklara yoldaş olmaktadır. Nevâî'ye göre sabahlara kadar ah ve figan edenler şanslı kimselerdir. Zira bu âşıklar, gözyaşlarıyla arınıp takva mihrabının köşesinde secdeye kapanmakta;

¹ Üst, alt, ön, arka, sağ ve sol'dan oluşan altı yön.

onların mertebesi sebebiyle feleğin kubbesi zarar görmekte, yıldızlar perdelenmektedir. Bu âşıklar özellikle gönül dünyasına çekildiklerinde pek çok manevi gücün de sahibi olacaklardır.

33. beyitte “Fânî” mahlasını kullanan şair, âşıklık yoluna düşmüş yolcuların yolunda toprak olma bahtını arzu eder. Nevâî tarafından tasvir edilen bu âşıklık yolu, sanki bir sultanın ordusunun savaş/fetih için sefere çıkmasını anımsatır. Şahlara layık o büyük davullar ile kös, boru, nefir ve zurnalardan çıkan sesler, göklerde kıyameti koparmaktadır. Ancak bu âşıklar ordusunun çıkardığı yüksek ses, gaffet uykusunda olanların gözlerini açmaya yetmeyecektir. Diğer taraftan bu demlerde, puta tapan kimseler kiliselerindeki çanları çalmakta, bellerine zünnar bağlayıp boyunlarına haç takmaktadırlar. Müezzinler ezan okumakta, Zerdüştler meyhanesinin rintleri şarap içme vaktini planlamaktadırlar. Bütün bunlar içerisinde ancak sadık âşıklar sarhoşluktan ötürü bülbül gibi şakırmaktadır (33-43. beyitler).

Nihayet feleğin karanlık sarayı aydınlanmış; göğün mimarı, seher güneşinin nurundan döşemeler sermiştir. Şair bu sefer de gecenin kaybolup gündüzün zuhur edişini orijinal benzetmelerle tasvir etmiştir. Gaflette olanların uykudan uyanışı, tıpkı kıyamet günü ölümlerin yeniden dirilişi gibidir. Bu uyanma deminde şehvetine düşkünler, kendini suya atmakta; imanında gösterişe meyledenler namaz kılmakta; zahiri ilim sahipleri dört bir yana koşturarak uyandıktan sonra yüzlerini bile yıkamadan kitaplara dalmaktadır. Yine dindar olmayan tüccarlar, sabah olur olmaz dükkânlarına koşarak binbir hileyle satış yapmaya çalışmakta, makam sahipleri, insanları mağdur etmekte, erdemsiz kimseler hırslarının esiri olmakta, kimileri de ailesinin rızkını temin etmek için diyar diyar gezmektedirler (44-63. beyitler).

Âşıklar ise bu demlerde ruhlarını ateşe verip çöl kumlarından daha fazla gözyaşı dökmektedirler. Öyle ki bu gözyaşı deryası Mekke-i muazzamaya ulaşmaktadır. Bu âşıkların kendileri de can nakitleriyle din ve dünya kıblegâhı olan Mekke'ye varmaktadırlar. Bu noktada sözü Hz. Muhammed'e ve onun methine getiren şair, önce onun sahabelerini yüceltir. Sonrasında Hz. Muhammed'in miraç bineği Burak'a arş ehlinin gösterdiği hürmetten, Hz. Muhammed'i takip eden bir bulut sebebiyle onun nübüvvet sırrını anlayan rahip Bahîrâ'dan ve yine peygamberin devesi Kusvâ'dan çeşitli telmih, teşbih, mübalağa ve mecazlarla söz eder. Önceki peygamberler ve evliyalar gönderilmeden evvel hem risalet hem de nübüvvet onun zatına hastır. *Kur'ân* için cennet kumaşından bir kılıf dikilmiş, kuyruklu yıldızlardan o kılıfa düğmeler takılmış ve İki burcunun rahlesine konmuştur. Hz. Muhammed'in mertebesinin yüceliği Hz. Yahyâ, Hz. Mûsâ, Hz. İsa ve Necmüddîn-i Kübrâ gibi isimlere telmihle tasvir etmiştir. Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği din, kıyamete kadar hükümran olacaktır. Onun söz ve eylemlerinin doğrulukları da Mekke'den Buhârâ'ya kadar râviler tarafından kaydedilmiştir (64-92. beyitler).

93. beyitle sözü kendine getiren şair, Hz. Muhammed'e seslenir. Nevâî'ye göre ay ve güneş en yüksekler kadar en alçaklara da ışık saçar. Bu noktada tevazu gösteren şair, kendisinin en alçalarda olduğu hâlde aydınlandığını dile getirir. Gönlüne düşen yüzlerce

gizli ve açık vesveseden şikayet eder. Nevâyî, kendi hastalığı için yüzlerce İsa- nefesli iltifat etse bile şifa bulamayacağını düşünür. Ancak Hz. Muhammed'in ihsan şerbetinden boğazına bir damla damlatsalar şairin kendisi İsa- nefesli olacaktır.

100. beyitle şair, kasidesinin dua bölümüne geçer. Naatının, göklerdeki melekler işittiğinde ruhlarını aşağı salıverecek bir hüviyette olmasını, bu naatın zülalinden dudağı kuruyanlara bir damla damlatıldığında onların tükürüklerinin mezardaki cesetleri canlandırıcı etki göstermesini diler. 104. beyitte Nevâyî, nesiminden ölü bedenlere can vereceği için kasidesine “Aynu'l-hayât” adını verdiğini belirtir. 105. beyitte “âb-ı bekâ” tamlaması ile kasidesinin beyit sayısı ebced hesabıyla belirtir ve son beyitte de peygamberden şefaât umar.

سٔٔٔ ضرورئٔٔ

Sitte-i Zarûriyye

قصيدة عين الحيات كه عدد ابياتش

را مطابق آب بقا تعيين فرموده (١٠٦)

در حكمت و نعت پيامبر اكرم (صلی الله عليه و سلم)²

Beyit sayısı “âb-ı bekâ”ya göre belirlenen

Aynu'l-hayât kasidesi

Hz. Peygamber (sav)'in naati ve hikmeti hakkındadır

وزن: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

(رمل مضمن محذوف)

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

(Remel-i Müsemmen-i Mahzûf)

حاجبان شب چو شادروان سودا افکنند

جلوه در خيل بتان ماه سيما افکنند

1. Gece hâcipleri (karanlıklar), siyah otağlarını kurunca ay yüzlü güzeller topluluğu arasında (yani yıldızlar arasında) kendilerini gösterdiler.

² Bu tercüme yapılırken Sançârekî tarafından yapılan Kâbil baskısı esas alınmıştır (Nevâyî 1395: 10-14). Gerektiğinde İran'da dijital ortamda yayımlanan baskısına (bak. <https://ganjoor.net/fani/divan/ghaside/6ghaside/sh3>) müracaat edilmiş, Taşkent baskısının hem metin hem de tercüme kısmından da istifade edilmiştir (Rafidînov vd. 2003: 189-204). Tercüme yapılırken bazen yayım farklılıkları da göz önünde bulundurulmuştur.

صد هزاران کِرمِ شَبِّ تاب از شبستانِ سپهر
لمعه ها³ بر پردهٔ شَبْگونِ عُثْرَا افکنند

2. Yüz binlerce ateşböceği (yani yıldızlar), göğün karanlığından yerin kapkara perdesine şuleler saçtı.

هر زمان صد گونه اشکالِ بدیع از کِلکِ صُنع
نقشِ بنادانِ قَدَر بر طاقِ حَضْرَا افکنند

3. Ezel nakkaşları, kudret kalemiyle sürekli yeşil kemere (yani gökyüzü kemerine) yüzlerce ender/görülmemiş tasvirler çizdi.

اشکُ ریزانِ نَعَش بر دوشِ بنات از سوکِ مِهْر
جمله بر سرها پرندِ عنبرِ آسا افکنند

4. Güneşin mateminden/güneş için tutulan matemden dolayı cenazeye gözyaşı dökenerler, Büyükayı yıldız kümesinin omuzuna gözyaşı dökerler. Onların tamamı ise başına amberli ipek eşarp takarlar.

قطب چون پیر به تمکین و اختر و انجمِ سَمَاع
چون مریدانِ گِردِ پیر پایِ بر جا افکنند

5. Kutup yıldızı, ortada kâmil bir mürşit gibi ağırbaşlılıkla durmakta, yıldızlar da onun etrafına toplanarak sema eden müritler gibi ayaklarını koymaktadırlar.

سیمبرِ تُرکانِ قاتل از مَجْرَهٗ بسته صف
تا به مُلکِ عافیت در دهرِ یغما افکنند

6. Beyaz göğüslü öldürücü Türkler/güzeller, Kehkeşan'dan/Samanyolu'ndan saf tutup dünyanın afiyet ülkesine kadar yağmaladılar.

بُلْعَجِب⁴ تُرکانِ که هر دم هندو آسا از شَهَاب⁵
خَرَبه های⁶ سیمگون هر سویِ عَمدا افکنند

³ لمعه ها : İran baskısında "لمعها" şeklinde kayıtlıdır.

⁴ بلعجب : İran baskısında "بوالعجب" şeklinde kayıtlıdır.

⁵ Burada Hinduların ağızlarından ateş saçma hokkabazlıklarına işaret edilmiştir.

⁶ خَرَبه های : İran baskısında "حربهای" şeklinde kayıtlıdır.

7. Bunlar öyle şaşılacak Türklerdir/güzellerdir ki Hintliler gibi her an şahaptan/ateşten (kıvılcım/kayan yıldız) yapılmış süngülerini kasten dört bir yana fırlatırlar.

در چنین حَرَبِ از برای طعمهٔ نسرینِ فلک
گاه بگشایند و گاهی بال ها را افکنند

8. Böyle bir savaş sırasında felek kartalları/kuzey yıldızları rızıkları için bazen kanatlarını açtılar bazen de kapattılar.

رُسته پندارند⁷ دُرُجِ دُرُزِ شاخِ گاوِ گنج
دیده آنانی که بر نُورِ ثُریا افکنند

9. Sevr (Boğa burcu) ve Süreyya (Ülker) yıldızına bakanlar, gâv/boğa burcunun boynuzları ve hazinelerle dolu inci kutucuklarını [sema] dükkânlarında dizilmiş hâlde görürler.

نَسِرِ واقعِ دَرِ دلِ آیدشانِ ز رویِ اعتبار
چشمِ اگر بر نقطهٔ های شینِ شِعرى⁸ افکنند

10. Eğer Şi'ra⁹ yıldızındaki şın harfinin noktalarına bakarlarsa (Şi'râ yıldızının) itibarını düşürüp Nesr-i Vâki¹⁰ yıldızını anarlar.

ماه نو باشد میانِ خَیْلِ اطفالِ نُجوم
اُستخوانی کش [که اش] به بازی شب به صحرا افکنند

11. Yeni ay, yıldız çocukları topluluğu arasında geceleyn oynamak için sahaya atılan bir kemik gibidir.

گِردِ شمعِ ماهِ خُفاشانِ سیمینِ نُجوم
خویش را پروانه آسا زیر و بالا افکنند

12. Ay mumunun etrafında gümüş gibi beyaz yıldızlı yarasalar, kendilerini tıpkı pervaneler gibi aşağıya yukarıya attılar.

⁷ Pندارند: İnan ve Taşkent baskısında "بیدارند" şeklinde kayıtlıdır.

⁸ شِعرى: İnan baskısında "شِغرا" şeklinde kayıtlıdır.

⁹ Köpek burcunda iki yıldız verilen addır. Şi'râ, gökyüzünün en parlak yıldızı kabul edilmiştir. Güneşten yirmi üç kat daha parlak, elli kat daha büyüktür. Cahiliye Arapları tarafından dünya üzerinde etkili olduğuna inanılmış, bazı kabileler tarafından şi'râya tapılmıştır (Sülün, 2010).

¹⁰ Güney yönünde, yukarıdan inen bir akbaba şeklinde, parlak bir yıldızdır.

زُهره را بر چنبرِ دَف پوست از شِکْلِ قَمَرِ
مِطْرَبَانِ چرخِ بَهرِ لَحْنِ خُنْيَا افکنند

13. Felek çalgıcıları, şarkı söylemek için Zühre'yi, ay şeklinde tef derisi (geçirilmiş biçimde) hazırlarlar.

تَبِیرِ رَمَالِی کِه بَهرِ غِیْبَتِ مِهرِ اِختران
بر بِسَاطِشْ مُزِدِ رَمَالِی دِرمِ هَا افکنند

14. Tîr (Utarid), güneşin kaybolması dolayısıyla yas tutan bir falcıdır, yıldızlar da o fala baktığı için falcılık ücreti olarak onun örtüsüne dirhemler atarlar.

مِهرِ را یابند گاهی جانِبِ شَرْقِشْ خَبرِ
شِشْ رَوْنده¹¹ چُونِ شُرَاعِشْ را به هر جا افکنند

15. Altı gezegen (Zühal, Müşteri, Zühre, Mirrih, Utarid ve Ay) bazen Güneş'i doğudan görünce her tarafa onunla ilgili haber gönderir.

چابِکِ گِردونِ به نُوکِ نِیزه براباید¹² اِگر
حَلَقَهٗ دَوْرِ جَدِی بر دِشْتِ¹³ هَیْجَا افکنند

16. Çevik/hızlı felek, Cedy (Oğlak) burcunun yüzüğünü mızrağının ucuna takar ve savaş meydanına atar.

زاهِدِ افلاکِ را سِجَّادَهٗ نُورِ و صِفا
در شَبِّ زینسانِ [ز-انسان] عَجَبِ از بَهرِ اِحْیا¹⁴ افکنند

17. Feleklerin zahidi (olan Müşteri), nur ve safadan (oluşan muhteşem) seccadeyi geceyi ibadetle ihya etmek için yere serse şaşılmaz.

کُوْتُوَالِ حِصْنِ گِردونِ چُونِ نِمايدِ رِسمِ پِاسِ
از مِشاغَلِ¹⁵ رِوشِنِی در چِرخِ والا افکنند

18. Gökyüzü kalesinin bekçisi olan (Zühal), vazifesini yapmaya başladığında meşaleler yakıp feleğin en yüce noktasını aydınlatır.

¹¹ “Revende” kelimesi; yedi gezegenden (Zühal, Müşteri, Mirrih, Âfitab, Zühre, Utarid ve Ay) kinaye olarak kullanılmaktadır (bak. <https://vajehyab.com/dekhoda/2-رونده-q=رونده>).

¹² باید: İran baskısında “دارند”, Taşkent baskısında “بایند” şeklinde kayıtlıdır.

¹³ دشت: Kâbil baskısında “دشت و”, Taşkent baskısında “دشت” şeklinde kayıtlıdır.

¹⁴ احیا: İran baskısında “احیاء” şeklinde kayıtlıdır.

¹⁵ مِشاغَل: İran baskısında “مِشاغل” şeklinde kayıtlıdır.

بر چنین هنگامه خیلِ لعبتِ ثابِتَان
چشم از هشتم عُرفِ بهر تماشا افکنند

19. Böyle bir hengâmede pek çok sabit oyuncak (yani sabit yıldız), bakmak için sekizinci felekten göz atarlar.

خیلِ انجم ز اختیارِ چرخِ اعظمِ دم به دم
خویش را از پایهٔ اعلیٰ به ادنیٰ افکنند

20. Yıldızlar topluluğu, yüce feleğin arzusuyla daima kendilerini en üst dereceden en alt dereceye atarlar.

چرخ با آن چشم بازی انجمش با آن سپهر
رقبه های¹⁶ چشم بندی سوی دنیا افکنند

21. Felek göz açıklığı/uyanıklık ile yıldızını dünya etrafına hilekâr mektuplar yazıp gönderir.

اختران از عین بی خوابی و نا آسودگی
خوابِ آسایش به چشمِ پیر و برنا افکنند

22. Yıldızlar, yaşlı ve gençlerin tamamının uykusuz ve yorgun/bitkin gözlerine, sükûnet ve huzur uykusu getirirler.

غیرِ عشاقِ بلاکش کز غمِ هجران چو من
نعرهٔ واحسرتا بر چرخِ مینا افکنند

23. Benim gibi ayrılık derdine yakalanıp acı çeken âşıklar, mavi göğe bakıp “vâ-hasretâ!/eyvahlar olsun!” diye nara atarlar.

خلقِ بی عشق و وفا مانده به خوابِ امّا سگان
در وفای¹⁷ عاشقان تا صبحِ غوغا افکنند

24. Aşksız ve vefasız olan kimseler uykuya dalarlar, ancak köpekler âşıklara vefa göstererek sabaha kadar (havlayıp) gürültü çıkarırlar.

ای خوش آنانی که کرده خواب را بر خود حرام
در چنین شب بر فلکِ آه شبِ آسا افکنند

¹⁶ رقبه های: İnan ve Taşkent baskısında “رقعه های” şeklinde kayıtlıdır.

¹⁷ وفای: İnan baskısında “وفاق” şeklinde kayıtlıdır.

25. Böyle bir gecede kendilerine uykuyu haram edip tıpkı gece gibi feleğe “ah u figan” edenler, ne kadar şanslı kişilerdir.

زآبِ چشمِ حسرتِ اوّلِ داده ظاهر¹⁸ را وضو
آتش از باطن به جانِ ناشکیبا افکنند

26. Önce hasret gözyaşlarıyla dış görünüşlerini temizlerler, (sonra) içlerindeki (o) sabırsız canlarını ateşe verirler.

مطلع دّوم

خویش را بر گوشه محرابِ تقوا افکنند
سر به خاکِ درگه ایزد تعالی افکنند

27. (Onlar) kendilerini takva mihrabının köşesine atıp Tanrı Tealâ'nın dergâhının toprağına başlarını (secde etmek için) koyarlar.

زآه حسرت پرده بر رخساره اختر کشند
ز اشکِ مهجوری خلل در طاقِ خضرا افکنند

28. (Onlar) hasret ahından yıldızların yüzlerine perde çekerler, ayrılık gözyaşlarıyla da feleğin kubbesine zarar verirler.

چون به طوفِ روضه خلوتگه دل رو نهند
برقع نامحرمی بر رویِ حورا افکنند

29. Gönül halvetgâhının bağıni tavaf etmeye yöneldikleri zaman, huri gibi güzel sevgilinin yüzünü namahremlik perdesiyle örterler.

بر بساطِ قربِ وصل ار لحظه ای ساکن شوند
دیده بر خیلِ ملایک از مَواسا افکنند

30. Vuslat yakınlığı bisâtında bir an eğer sakinleşirlerse, melekler topluluğu ile yardımlaşmak için bakarlar.

بر سپهرِ عزّ و تمکینِ گر دمی منزل کنند
از تزلزلِ رعشه گردونرا بر اعضا افکنند

¹⁸ ظاهر: İran baskısında “ظاهر” şeklinde kayıtlıdır.

31. Eğer izzet ve vakar göğünde bir dem yol bulsalar, şiddetli sarsılmadan feleğin azasına titreme verirler.

گر سوی نُرَهتگه جمع وصل آرند رُوی
خاکِ نسیان بر سَرِ دنیا و عقبی افکنند

32. Eğer vuslat buluşmasının işretgâhına yönelseler, dünya ve ukbânın başına unutkanlık toprağını saçarlara.

هست امید فانی این دولت که گردد خاکِ راه
هر کُجا این ره روانِ گرم رو پا افکنند

33. (Ey) Fânî! Bu yola düşmüş yolcular hangi yere ayak bassalar, onların yolunda toprak olma devletini/bahtını arzu etmeleri umulur!

نصفِ این وادیِ ظلمت را چو نوبتِ بگذرد
نوبتی داران¹⁹ شه در کوسِ آوا افکنند

34. Bu karanlık vadisinin yarısını nevbetle geçince, şahlara layık büyük davullarla bir nevbet çalarlar.

از غریبِ کوس و بانگِ نای و غوغایِ نفیر
رَسْتَخیز اندر خَمِ طاقِ معلّا افکنند

35. Kösün çıkardığı gürültü, borunun sesi, nefirin oluşturduğu kargaşa, yüce göklerin tamamında kıyametin kopmasına sebep oluyordu.

چشم نَکْشاید ز غفلت مُردگانِ خواب را
گر چه صُورِ حَشْر از فریادِ سُرنّا²⁰ افکنند

36. Zurna sesinden haşır borusu feryadı çıksa bile, ölüm uykusuna yatanlar gafletten gözlerini açmazlar (dirilmezler).

باز بهر بُت پرستیدن پَگَه خیزانِ²¹ کُفر
نالُه ناقوس را درِ دَیْرِ ترسا افکنند

¹⁹ نوبتی داران: İnan baskısında "نوبتداران" şeklinde kayıtlıdır.

²⁰ سُرنّا: İnan baskısında "صرنا" şeklinde kayıtlıdır.

²¹ پَگَه خیزان: İnan baskısında "بگه خیزان" şeklinde kayıtlıdır.

37. Puta tapmak için seher vakti kalkan kâfirler, Hıristiyan kiliselerinde bulunan çanı çalarlar.

راهبان مست مُصَحَّفٌ شُوْزِ اَيْنِ دَيْرِ كُھِنِ
در میان آیین²² زُنَّارِ و چلیپا افکنند

38. Bu köhne dünyanın kitap yakan sarhoş rahipleri, ayin esnasında bellerine zünnâr/Hıristiyan kuşağı bağlayıp boyunlarına haç takarlar.

كاملانِ كُفْرٍ اِلَّا اللّٰهتِ اِلَّا لا اِلٰهَ²³
تَوَّامانِ ديدِه در الا الله مُحَاكَا افکنند

39. “Ancak senin ilahının dışında ilah yoktur.” sözünü inkâr eden tam küfür hâlinde olanlar, “İllâ” ve “Allah” sözcüklerini birbirleriyle birleştirerek “İllallâh” derler.

مُؤَدَّنَانِ صُبْحِ سَبْحَانِ اللّٰهِ از غَيْرَتِ زَنَانِ
عُلْغَلِ اللّٰهُ اَكْبَرِ بِي مُحَابَا افکنند

40. Sübhânallah²⁴! (Seher vakti) sabah ezanını müezzinler, gayret ve şevkle “Allahuekber!” tekbirini çekinmeden söylerler.

باز رندانِ خراباتِ مُعَانِ جامِ صَبْوَحِ
در میان آرند و طَرَحِ دَوْرِ صَهْبَا افکنند

41. Yine Zerdüşter meyhanesinin rintleri, sabah şarabının içildiği kadehi getirip ortaya koyarlar ve şarap içme vaktini planlarlar.

وقتِ خوشِ حالی ز باده عاشقانِ ياکُ باز
ديده پنهان گه گهی بر یارِ زيبا افکنند

42. Sadık âşıklar, (içtikleri) şaraptan mutlu oldukları zaman, bazen gözlerini gizlice güzel sevgili tarafına çevirirler.

گلرخانِ گلِ گریبانِ چاکِ و چون مرغانِ باغِ
عاشقانِ بِي خود از مستی عَلاَلَا افکنند

²² آیین: İnan baskısında “آیین” şeklinde kayıtlıdır.

²³ كاملان و لا لا اله: İnan ve Taşkent baskısında “كاملان و لا لا اله” şeklinde kayıtlıdır.

²⁴ “Allah’ın her türlü kusur ve noksanlıktan, beşerî sıfat ve zaafardan uzak olduğunu kabul ve tasdik ederim.” anlamında tespih ve zikir sözü (bak. <https://lugatim.com/s/SUPHANALLÂH>).

43. Gül (gibi) yırtık yakalı gül yanaklılar/güzeller, kendilerinden geçmiş âşık bağ bülbülleri gibi sarhoşlukla şakırlar.

تا که معمارانِ گردون قصرِ چرخ تیره را
فرشِ سیم از پرتوِ صبح زرد آندا افکنند

44. Gökyüzünün mimarları, feleğin karanlık sarayını aydınlatmak için altın saçan sabah/seher (güneşinin) nurundan/hüzmelerinden döşemeler serdi.

مطلع سؤم

شام را چون قطع در زُلفِ سمن سا افکنند
در سمن بویانِ صُبح آیینِ یغما²⁵ افکنند

45. Akşam karanlığını dağıtmak/gidermek için yasemin gibi güzel kokan siyah zülüflere, yağmalama alışkanlığını sabah vaktinin yasemin kokanlarına/kokucularına havale ettiler.

روشنی در عرصهٔ عالم که از شب تیره بُود
از تالاهایِ صُبح عالم آرا افکنند

46. Geceden dolayı karararı dünya sahnesini aydınlatmak için âlemi aydınlatan şafaktan haykırdılar.

طیلسانِ صوفی روز از تو شبگون لحاف
کرده بیرون بر سرِ دوشش به پهنا افکنند

47. Gündüz sufisinin taylasanı/omuzuna sarkan sarığının ucu, gecenin altından omuzunun üstünde genişleyerek yayıldı.

ژالهٔ انجم که باشد در شبستانِ سپهر
در گداز از مشعلِ سوزان بیضا افکنند

48. Gökyüzü karanlığında olan yıldız şebnemleri, gündüzü/aydınlığı yakıcı (yani aydınlık çıkaran) meşaleden (yani güneşten) dolayı eriyerek parıldılar saçtılar.

²⁵ یغما: ایران ve Taşkent baskısında "آیینِ غوغا" şeklinde kayıtlıdır.

گر صُداعی باشد از سودایِ شب آفاق را
صَندلیِ پیشانی اش از ابرِ حمرا افکنند

49. Gecenin karanlığından ufukların başı ağrırsa, alınına sandal (ağacı)²⁶ gibi şifa veren kızıl bulutları basarlar.

خواسته یَرتو ز شمعِ یوسفِ مصری جمال
نور در زندانِ شامِ وحشتِ افرا افکنند

50. Mısır yüzlü Yûsuf'un cemali mumundan ışık demeti aldılar, (isteyip aldıkları o ışıkla da) gecenin zifiri karanlığına ışık saçtılar.

آفتابِ پردگی را جانبِ روز آورد
یوسفِ گم گشته²⁷ را سویِ زلیخا افکنند

51. Perdelenen güneşi, gün tarafına; kaybolan Yûsuf'u da Züleyhâ yönüne getirdiler.

سربه سر از خوابِ غفلت چشمِ بگشایند خَلق
چون قیامت مؤدّهٔ اِحیاء به مَوْتی افکنند

52. İnsanlar, tamamen gaflet uykusundan uyandığında, tıpkı kıyamet vakti gibi, ölülere yeniden diriliş müjdesi getirirler.

عاجزانِ شَهوت و تَردامنی با صد شتاب
خویش را در آب از کِسوتِ مُعرا افکنند

53. Şehvetine düşkün ve iffetsiz acizler, yüz çeşit hileyle giysilerini çıkarıp kendilerini suya atarlar.

حق پرستانِ کمتر از تحقیق و از تقلید بیش²⁸
سویِ مسجد رفته خود را بر مصلا افکنند

54. Daha az tahkikçi ve daha çok taklitçi olan hakperestler, mescide yönelip kendilerini namaz kılmaya verirler.

²⁶ Sarımtırak renkli, çok dayanıklı, sert ve çok makbul bir odun olan, çeşitli türlerinden çıkan yağlı ve reçineli esanslar lavantacılıkta, sabunculukta kullanılan, Afrika, Endonezya ve özellikle Hindistan'da yetişen ağaç (<https://lugatim.com/s/SANDAL>).

²⁷ Bu beyit Hafız'a aittir.

²⁸ Bu beyit: İran baskısında "پیش" şeklinde kayıtlıdır.

اهل قیل و قال هر سو از بی الزامِ خصم
چشم را از خواب ناشسته بر آجزا افکنند

55. Kîl u kâl ehli (zâhirî ilim sahipleri), rakiplerini susturmak için dört bir yana koşuşur, uykudan uyanır uyanmaz gözlerini yıkamadan kitaplara bakarlar.

دیوِ مَرْدُم یعنی اهلِ بیعِ بهرِ رهزنی
هر یکی خود را به سوق اندر به ماوا افکنند

56. Şeytan insanlar, yani (dindar olmayan) ticaret ehlinin her biri, haydutluk etmek için kendilerini pazardaki tezgâh ve dükkânlara saldırdılar.

در زمانِ بیعِ چون طغیان کُند انصافشان
بوریا را تُهمتِ زر بُفت کالا افکنند

57. Ticaret esnasında eğer insafli davranırlarsa, “Kumaş, altından dokunmuştur.” diye töhmette bulunurlar.

کافرانِ درگه قاضی بی یک حَبّه سیم
خان و مانِ صد مُسلمان را²⁹ به فتوا افکنند

58. Kadı dergâhındaki kâfir (zihniyetli kişi)ler, bir habbe³⁰ (ölçüsündeki) gümüş için yüzlerce Müslümanın evini barkını yıkan fetvalar verdiler.

ظالمانِ صاحبِ دیوان به نُوکِ کلکِ تیز
قاف را از عین اگر یابند از پا افکنند

59. Dîvân sahibi zalimler, kalemlerinin keskin ucuyla eğer “ayn” harfindeki “kâf” harfini bulsalar/görseler, (hemen) “ayn” harfini düşürürler/yere yıkarlar.

بی حمیتِ وش زَبونان خویش را از حرصِ سُوم
بر درِ همچون خودی بهرِ تمنا افکنند

60. Erdemsizler, kötü hırsları dolayısıyla hayal ve arzularını gerçekleştirmek için kendilerine benzer kişilerin kapısında temenneda bulunurlar.

²⁹ ra: İran baskısında “با” şeklinde kayıtlıdır.

³⁰ Eskiden özellikle değerli madenleri ölçmekte ve kuyumculukta kullanılan, kullanıldığı yere ve ölçülen maddenin değerine göre değişen ağırlık ölçüsü (bak. <https://lugatim.com/s/HABBE>).

از جیلِ طفلانِ مکتب را به دل ها اضطراب
نکته بی تقریب رانده دیده هر جا افکنند

61. Okul çocuklarının gönüllerinde, hayalleri dolayısıyla ıstırap var. Onlar, göz(lerini), her tarafa kaydırmak (suretiyle) uygunsuz nükteler (anlamlar) düşürdüler (ima ettiler).

پای بندانِ عیال از بهرِ کسبِ رزقشان
پا به شهر و کوی هر سو آشکارا افکنند

62. Ailesine/çoluk çocuğuna bağlı (olup ihtiyaç sahibi) olanlar, rızıklarını kazanıp geçimlerini sağlamak için her tarafta şehir ve kasabaları bariz bir şekilde gezerler.

بارِ بندانِ سفر کرده سویِ منزلِ خرام
بارِ نگشاده مراکب را به مرعا افکنند

63. Sefere çıkıp menzillerine doğru yol alanlar, yüklerini indirmeden yük hayvanlarını otlaklara salarlar.

مطلع چهارم

جان گدازان آتش اندر جانِ شیدا افکنند
برق سان خود را فرازِ خار و خارا افکنند

64. Canını yakan (âşık)lar, çılgın ruhlarını ateşe verdiler. Yıldırım gibi kendilerini sert taş ve dikenler üzerine attılar.

با نیاز و عجزی از ریگِ بیابان بیشتر
رُودِ سیلِ اشک سویِ ریگِ بَطُّها افکنند

65. Yakarış ve çaresizlik içerisinde çöl kumlarından daha fazla gözyaşı ırmağı seli (döküldüğünde), gözyaşından oluşan coşkun sel deryası, Mekke-i muazzama vadisine kadar ulaşır.

نقدِ جان بر دست و سیمِ اشک بر عارضِ فشان
سر به خاکِ قبله گاه دین و دنیا افکنند

66. Can nakdini ellerinde tutup gözlerinden saydam yaşlar saçarak başlarını din ve dünya kıblegâhı (olan Mekke) toprağına koyarlar.

خواجه کونین و فخر انبیا کاصحاب او
سایه بر خورشید بل عرش معلّا افکنند

67. İki cihanın efendisi, peygamberlerin övücü (Hz. Muhammed'in) sahabeleri, (mertebelerinin yüceliğinden dolayı) himmet, tevfik ve yardımlarını güneşe, hatta yüce arşa düşürürler.

گرد راهش اختران در دیده روشن کشند
خاک پایش روشنان در چشم بینا افکنند

68. Yıldızlar, (Hz. Muhammed'in ashabının) yolunun tozuyla gözlerini aydınlatırlar, ayağının (izinini) toprağını ışık saçan keskin gözlerine çekerler.

مدّعا باشد بهشت آئین دَرش را زُوفن
حوریان بر چهره چون زلف مُطرًا افکنند

69. Hurilerin yüzüne parlak saçlar dökülünce, onun (Hz. Muhammed'in) cennete benzer kapısını süpürdükleri iddia edilir/edilebilir.

قصدشان جُز سایه افکندن نباشد در رهش³¹
خُلدیان در جلوه چون قدهای رعنا افکنند

70. Cennet ehlinin/Hurilerin arzusu, sadece (Hz. Peygamber'in) yolunu gölgelendirmek değil, aynı zamanda (büyük bir iftiharla onun) güzel boyuyla cilvelenmekti.

در شبِ معراج پائی اندازِ رَحْشَش اهلِ عرش
از دُرِ اختر مُکَلَّل سبز دیا افکنند

71. Miraç gecesinde Arş ehli, O'nun (Hz. Peygamber'in) bineğinin (yani Burak'ın) ayağına yıldız incileriyle bezenmiş yeşil ipek kumaşlı örtü sererler.

چون فلکُ ییما بُراق اندر رِکابِ او کشند
غاشیه از مهرِ بسته زین ز جوزا افکنند

72. Felekleri bir bir geçen Burak'a üzengisini bağladıklarında, (eyerin altına konan) örtüyü güneşten, eyerini ise Cevzâ burcundan aldılar.

³¹ در رهش: İran baskısında "درویش" şeklinde kayıtlıdır.

قبل چندین سال بیند آفتابش زیرِ ابر
چون حریفان بار در دَیْرِ بحیرا افکنند

73. Eğer dostlar yüklerini Bahîrâ ibadethanesine getirip indirirlerse, nice yıllar önce bulutların ardındaki (nübüvvet) güneşini onlar da görürler.

نَقْشِ بِنْدَانِ قِضَا طَرَحِ هِزَارَانِ آفْتَابِ
گاہ³² پُویِه بر زمین از پایِ قُصوی³³ افکنند

74. Kaza nakkaşları, binlerce güneş desenini, yeryüzüne bazen Kusvâ'nın (Hz. Peygamber'in devesinin) ayak izinden/iziyle çizerler.

هم رسالت هم نُبُوتِ بوده خاصی ذاتِ او
پیش از آن کَاوَازَهٗ اِرسال و اَنبَا افکنند

75. Önceki peygamberler ve evliyalar gönderilmeden önce hem risâlet hem de nübüvvet onun zâtına has idi.

از ره عَزَّتِ شُئْرُ مُرْغَانِ پَرِّ پَرْتوی³⁴
بر ملایک سایهٔ رَفَقِ و مُدَارَا افکنند

76. Parlak kanatlı deve kuşları, seni onurlandırmak için meleklerin (başına) nezaket ve dostluk gölgesi düşürürler.

مُصَحَّفَتِ رَا دُوخْتَهٗ از حُلَّهٗ جَنَّتِ غِلَافِ
تُكْمَهٗ ها از جَوَزَ هَرِّ بر رَحْلِ جَوَزَا افکنند

77. Senin için *Kur'ân*'ın kılıfını cennet kumaşından dikip kuyruklu yıldızlardan düğmeler takarak Cevzâ/İkizler burcunun rahlesine koyarlar.

حاجبانِ درگِهٗ قَدَرْتِ گِهٗ قُرْبِ وُصُولِ
بر دَرِّ بَارْتِ عِصَا در پیشِ موسی افکنند

78. Senin yüce dergâhının hâcipleri/kapıcıları; sana yakınlaşmak için kendilerini Mûsâ peygamberin önündeki asa gibi, senin saray kapına atarlar.³⁵

³² گاه: İnan baskısında "گاہ", Taşkent baskısında ise "گاہ" şeklinde kayıtlıdır.

³³ قُصوی: İnan baskısında "قصوا" şeklinde kayıtlıdır.

³⁴ پَرِّ پَرْتوی: Taşkent baskısında "پَرِّ بَهْرِ تَو" şeklinde kayıtlıdır.

³⁵ Şu'arâ Suresinde zikredilen ve Firavun'un sarayında geçen asa mucizesine telmih yapılmıştır.

نُه فَلَکْ یَابِنْدِ رَاکِعِ نُؤْبَتِ خَمْسِ تَرَا
دیده را گر بر حسابِ حَرْفِ طَاهَا افکنند

79. Eğer “Tâhâ” âyetinin ebced hesabına baksalar, (kılınan) beş vakit namaz anında dokuz feleğin sana rûkû’ ettiğini görürler.

هَمْ بَرَابِرِ دَانِ بَه بَطْحَا³⁶ چَارَدَهٗ مَعْصُومِ رَا
زآنکه در عصمتِ خَلَلْ در کارِ یحیی افکنند

80. Bu on dört masumun tamamının üstüne aynı şekilde³⁷ olan ululuk elbisesi giydirilmiş, bu yüzden onlar dürüstlükte Yahyâ’nın işine halel getirirler.³⁸

هَسْتُ مَشْهُورِ اَیْنِکِهٖ نَجْمِ الدِّیْنِ وَ شَانِ اُمَّتِ
جذبہ بخشند³⁹ از یقین بر سگِ نظرْ تا افکنند

81. Senin ümmetinin Necmüddîn(-i Kübra) sıfatlı evliyalı, eğer bir köpeğe nazar edecek olursalar, hiç şüphesiz onu (yani nazar ettikleri köpeği) cezbedecekleri bilindir.

آسْتَانَتِ رَا سِگَانِ بَاشِنْدِ کَانْدِر⁴⁰ یَکِ نَظَرِ
صد خلل در کارِ نجمِ الدین کبرا افکنند

82. Senin eşığının, bir bakışla Necmüddîn-i Kübrâ’nın işine yüz halel getiren köpekleri vardır.

زَیْرِ تَابُوتِ شَهِیدِ تَبِغِ شَوْقَتِ خَوِیْشِ رَا
هر نفسِ بهرِ شرفِ صد چون مسیحا افکنند

83. Senin şevkinin kılıcından şehit olanların tabutu altındaki(ler) her nefeste, yüz Mesîh gibisinin şerefi için kendilerini yere atarlar.

کُودِکَانِ نَاوِکُ اِنْدَازِ قِضَايِ حَکْمَتِ
صد کمانچه در بُنِ ریشِ اطبّا افکنند

³⁶ به بطحا: İnan baskısında “بشر زی”, Taşkent baskısında ise “بطرز” şeklinde kayıtlıdır.

³⁷ Tercümede “به بطحا” şekli değil de Taşkent baskısında geçen “بطرز” şekli esas alınmıştır.

³⁸ “Hadislerde Resûlullah’ın mi’rac esnasında Yahyâ ile ikinci kat semada karşılaştığı, Allah’ın Yahyâ’ya kendisine şirk koşmamak, namaz kılmak, oruç tutmak, sadaka vermek ve Allah’ı zikretmekten ibaret beş şey emrettiği, Yahyâ’dan başka herkesin hata işlediği veya hataya çok yaklaştığı bildirilmektedir (Aydın, 2013)”.

³⁹ جذبہ بخشند: İnan baskısında “جز ببخشند” şeklinde kayıtlıdır.

⁴⁰ کاندِر: İnan baskısında “کندر” şeklinde kayıtlıdır.

84. Hikmet sahibi kazanın ok atan çocukları, tabiplerin (tedavi ettiği) yaranın köküne yüzlerce (şifa veren) (ok) yay atarlar.

نصر و فتح ایزدی باشد قرین جیش تو
بر صفش گر چشم چون سطر اذاجا افکنند

85. Senin askerlerin, Hakk'ın "izâ câ" ayetinin satırlarına göz attıkları zaman senin ordun için ilahi fetih ve nusret yakın olur.

رأیت جیش تو چون دوزند خیاطان صنع
شقه اش را زینت انا فتحنا افکنند

86. Senin ordunun sancağını hünerli terziler dikince, (o sancağın) yarısını "innâ fetahnâ" ayeti ile süslerler.

از غبار تیره خیلت دماغ و چشم را
عرشیان هم توتیا هم مشک سارا افکنند

87. Gökyüzündeki melekler, senin atının [ayağından çıkan] kara tozu, dimağlarına ve gözlerine hem saf misk hem de sürme eylerler.

ناید از کوه بلا آن کآید از یک مشت خاک
کیش [که اش] ظفرجویان سعیت⁴¹ سوی اعدا افکنند

88. (Asıl afet) bela dağından gelmez, senin sa'yinden zafer umanların düşmana attığı bir avuç topraktan gelir.

هست تا دامان حشرت ملک در توقیع دین
منشیان صنع چون دامان طغرا افکنند

89. Maharet sahibi kâtiplerin nişana çektikleri tuğra gibi, dinin fermanında onun kıyamete kadar hükümrانlığı kaydedilir.

از احادیث صحیحی را روات اندر رقم
باربار⁴² از حد بطحا تا بخارا افکنند

⁴¹ سعیت: İran ve Taşkent baskısında "تیغت" şeklinde kayıtlıdır.

⁴² باربار: İran ve Taşkent baskısında "بارباب" şeklinde kayıtlıdır.

90. Raviler, senin söz ve eylemlerinin doğruluklarını, Bathâ/Mekke ovası sınırından Buhârâ'ya kadar (bölüm bölüm tasnif ederek) tekrar tekrar yazarlar.⁴³

دانه آدم بُود بی دام شیطان هر یکی
استخوانهایی که خدایت ز خُرما افکنند

91. Senin hizmetkârların hurma çekirdeklerinden tespih taneleri yapsalar, şeytanın tuzacağına düşmeden her biri ademin tanesi olur.

عرش پروازان بیندازند خود را در رَهت
همچو مرغانی که خود را پیش عنقا افکنند

92. Kendilerini Anka'nın önüne atan kuşlar gibi arşa kanat açıp çırpanlar da kendilerini senin yoluna atarak feda ederler.

یا رسول الله به حالم بین که مهر و ماه نور
هم برآدنی⁴⁴ افکنند ار چه بر اعلی افکنند

93. Ey Allah'ın resulü! Benim hâlime bak! Her ne kadar ay ve güneş en yükseklere ışık saçsa da en aşağılara da ışık saçarlar.

پادشاهان دیده روز جستن بر شیران نر
افکنند و بر سگانت دل همانا افکنند

94. Sultanlar bayram günleri erkek aslanları seyredediler, ancak senin itlerini gördükleri an onlara gönül verirler.

تا به کئی خیل شیاطین دم بدم صد وسوسه
در دل آشفته ام پنهان و پیدا افکنند

95. Ne zamana kadar şeytanlar topluluğu, perişan gönlüme zaman zaman yüzlerce gizli ve açık vesvese salacak?

عیسی آنفاسان عجب نبُود که چشم مرحمت
که گهی بر حال ترسایان مَرضا افکنند

⁴³ Burada İmam-ı Buhârî'ye telmih yapılmıştır.

⁴⁴ ادنی: İran baskısında "دانی" şeklinde kayıtlıdır.

96. İsa- nefesliler bazen Hristiyan hastaların hâline merhamet gözüyle baksalar, buna şaşılmaz.

لیک معلوم چنان کاشکان نباشد زیستن
صد مسیح آر سایه ام بهر مُداوا افکنند

97. Ancak ben öyle hastayım ki yüzlerce İsa- nefesli bana iltifat edip derdime şifa sunsa da benim yaşamamın imkânı yok.

هم مگر رَشحی ز شربت خانهُ احسانِ تو
در گُلویِ این عَلیل ناتوانا افکنند

98. (Ey Allah'ın resulü!) Eğer senin ihsan şerbethânenden bir damlayı bu hakir hastanın boğazına damlatsalar...

وآن زمان هر دم دو صد مُرده ز نطقی عیسوی
روح خود در پایم از بهر تَوَلّا افکنند

99. O an İsa- nefeslinin konuşmasından iki yüz ölü dirilip kendi ruhlarını tevellâ /bana yakınlaşmak için ayağımın altına atarlar.

تا بدان انفاسِ نَعْتِ⁴⁵ را سرایم آنچه چنان
کیش ملایک روح ایثارش ز بالا افکنند

100. Senin naatını öyle bir nefesle yazıp dile getireyim ki (gökyüzündeki) melekler bunu işitip ta yücelerden ruhlarını (aşağıya) salıversinler.

حرفی از نعت که پَنویسم ملایک نقطه اش
از سوادِ دیده های نَوْمِ فرسا افکنند

101. Senin naatın hakkında (sadece) bir harf yazsam, melekler onun noktasını uykuyu haram kılan göz(bebek)lerinin karalığından koyarlar.

از زلالِ این چنین نعتی اگر لب تشنگان
قطره ای بر حَلَقِ خُشکِ رنجِ پیمان افکنند

102. Eğer dudağı susamışların kuruyan ve ağrıyan damağına bu naatın zülalinden bir damla damlatsalar...

⁴⁵ نَعْتِ: İnan baskısında "نعمت" şeklinde kayıtlıdır.

بعد از آن اموات جان یابند اگر آب دهن
بر فراموش گشتگانِ خاکی غیرا افکنند

103. Ondan sonra onların ağız suyunu/tükürüğünü yerin altında unutulmuş cesetlerin topraklarına sürseler, onlar tekrar hayat bulurlar.

گر نهم «عین الحیاتش» نام شاید زآنکه خلق
از نسیمش جان نو در جسم موتی افکنند

104. Eğer (bu naat kasidesine) “Aynü'l-hayât” diye ad verirsem uygundur. Çünkü insanlar, onun nesiminden ölen bedenlere yeni can verirler.

در عدد یابند بیئتش توأم آب بقا⁴⁶
در حساب او نظر گر سوی املا افکنند

105. Kasidenin beyitlerinin sayısının belirlenmesinde “âb-ı bekâ”nın (ebced değerine) bakarlarsa, onun beyit sayısının ona eşit olduğunu görürler.

یا رب آن روزم شفاعت از حبیب خود رسان
کاهلی عصیان را به دوزخ بی مُحابا افکنند

106. Yâ Rab! Şüphesiz günahkârları cehenneme atacağın o günde, habibinden bana şefaât erıştır!

Sonuç

Bu çalışmaya konu edilen ve “Sitte-i Zarûriye”nin ikinci kasidesi olan “Aynü'l-hayât” kasidesi, aslında bir “naat” olup Hz. Muhammed övgüsünde kaleme alınmıştır. Dört matla beytinin bulunduğu bu kaside, “zâtü'l-metâli/zü'l-metâli kaside”ye örnek teşkil etmektedir. Yazılış tarihi belli olmayan kasidenin beyit sayısını, 105. beyitte geçen “âb-ı bekâ” tamlaması, ebced hesabıyla vermektedir. Kasidede, bir taraftan gece vakti gökyüzünün görünümü tasvir edilirken diğer taraftan gece vaktinde âşıklar ile gaflet uykusunda olanların durumları da resmedilmiştir. Özellikle güneş doğduğunda da bu kimselerin vaziyetleri değişmeyecek; hatta gaflet uykusunda olanların hepsi, yine alışılmış heveslerinin peşinde giderken gerçek âşıkların döktükleri gözyaşları, Mekke’ye ulaşmış olacaktır. Tam bu noktada sözü, dünya karanlığını aydınlatan Hz. Muhammed’e getiren Nevâyî, onun mertebesinin yüceliğini ve mucizelerini çeşitli telmih, teşbih, iktibas, mübalağa ve mecazlarla tasvir etmiştir. Mahlasının geçtiği beyitte şair, âşıklık yoluna düşmüş yolcuların yolunda toprak olma bahtını arzu etmiştir. Naatının göklerdeki melekleri etkilemesini dileyen Nevâyî, nesiminden ölü bedenlere can vereceği için kasidesine “Aynü'l-hayât” adını

⁴⁶ بقا'nın ebced hesabına göre değeri [1=ا]+ [100=ق]+ [2=ب]+ [2=ب]+[1=ا] = 106 şeklindedir.

vermiştir.

Nevâyî, Türkçe şiirlerine yansıtmiş olduğu kudret ve yetkinliği, Farsça kaleme aldığı bu kasidesinde de göstermiştir. Nitekim onun Farsçaya olan hâkimiyeti, bu kasidede yer alan ve konunun hüviyetine uygun olarak tasarruf edilen söz sanatları ile hayal ve tasavvurlarda da kendini net olarak göstermektedir.

Kaynaklar | References

- ‘Affî, Doktor Rahîm (1372). *Ferheng-nâme-i şî’rî*. Si cild, Tehrân.
- Aydın, M. (2013). *TDV İslâm Ansiklopedisi: Yahyâ*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 232-234.
- Dehhdâ, A. E. (1373). *Lugat-nâme*. C. 14, Muessese-i İntişârât-i Çâp-i Dânişgâh-i Tehrân.
- Enverî, H. (1382). *Ferheng-i bozurg-i sohen*. C. 8. Çâp-i devvom.
- İbn Manzûr (1419). *Lisânu’l-‘Arab*. Beyrut: Dâru’l-ihyâ’î’t-turâsî’l-‘arabiyye.
- Kartal, A. & Eraslan, S. (2022a). Alî Şîr Nevâyî’nin Farsça kasideleri-I. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(2), s. 415-436.
- Kartal, A. ve Eraslan Kaleli, S. (2022b). Alî Şîr Nevâyî’nin Farsça kasideleri-II. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(4), 1102-1114.
- Kartal, A. ve Eraslan Kaleli, S. (2023a). Alî Şîr Nevâyî’nin Farsça kasideleri-III. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 1-17.
- Kartal, A. ve Eraslan Kaleli, S. (2023b). Alî Şîr Nevâyî’nin Farsça kasideleri-IV. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(2), 773-789.
- Kartal, A. ve Eraslan Kaleli, S. (2023c). Alî Şîr Nevâyî’nin Farsça kasideleri-V. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(3), 1927-1960.
- Levend, Â. S. (1966). *Ali Şîr Nevaî II. cilt Divanlar 4 Türkçe, I Farsça Divan*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mu’în, Muhammed (1371). *Ferheng-i Fârsî*. Şeş cild, Çâp-i heştum, Çâphâne-i Sipihr.
- Muhammed Pâdşâh (1346). *Ferheng-i muterâdifât ve istilâhât*. Çâp-i dovvom, Tehrân.
- Mütercim Âsım (2014). *el-Okyânûsu’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsî’l-Muhît Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*. (Haz. Mustafa Koç; E. Tanrıverdi), 5. Cilt.
- Nevâyî (1395). *Dîvân-i Emîr Nizâmüddîn Alî Şîr Nevâyî «Fânî»*. (be-tashîh-i Seyyid Abbâs Restâhîz-i Sâncârekî), Çâp-i evvel, İntişârât-i Emîrî.
- Rafiddinov, S. & Tacıbayev, H. (2002-2003). *Mükemmel eserler toplamı: Farsça Divan*. 18-20. Ciltler, Özbekistan Fenler Akademisi Neşriyatı.
- Rahimi, F. (2016). *Fethali Kaçar’ın Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Seyyid Muhammed Alî Dâ’iyü’l-islâm (1362). *Ferheng-i nizâm*. çâp-i dovvom, 5 cild, Tehrân.
- Steingass, F. (1975). *Persian-English dictionary*. Beirut: Librairie du Liban.
- Sülün, M. (2010). *TDV İslâm Ansiklopedisi: Şî’râ*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 180-181.